

УДК 378:811.161.2

Надія Дзеньдзюра

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Сучасний етап розвитку педагогіки вищої школи пов'язаний із входженням України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору (Наказ Міністерства освіти і науки України №48 від 23.01.2004), що передбачає вироблення інноваційних методик і технологій навчання, орієнтованих на розвиток самостійного критичного мислення студента, на швидке та якісне засвоєння навчального матеріалу.

Зі здобуттям незалежності України постало питання розроблення ефективних методик викладання української мови як іноземної (УМІ), які відповідають сучасним завданням освіти і науки загалом та педагогіки професійної освіти у ВНЗ зокрема. Проблеми методики викладання УМІ, незважаючи на певні досягнення, ще потребують осмислення, удосконалення та постійного пошуку, тому їх вивчення є актуальним сьогодні. Над цим працюють українські вчені З. Мацюк, О. Тростинська, Н. Ушакова, Л. Селіверстова, Т. Лагута, Н. Лисенко, Н. Зайченко, С. Воробйова та ін. У слов'янській лінгвістиці питання викладання мови як чужої вивчають М. Скаржинські, Л. Красильнікова, В. Кондратьєва, В. Добровольская, А. Барікіна та ін.

Одним із перспективних способів засвоєння мови як іноземної, на думку багатьох методистів [2; 3; 6; 7; 9], є вивчення її лексичного складу засобами словотвору. “Для вивчення української мови як іноземної важливим є вміння встановлювати типологічні зв'язки між словами у межах словотвірних пар, словотвірних ланцюжків, словотвірних гнізд, словотвірних парадигм” [2, с. 640], оскільки результати типологічного дослідження словотвірних гнізд, за спостереженнями мовознавців, “дозволяють знайти найефективніші способи відбору й подання лексичного і граматичного матеріалу лексичних мінімумів, визначити ефективні шляхи семантизації похідних слів і попередити можливі помилки в мовленні студентів, а також дають змогу легше запам'ятати і глибше засвоїти лексичні одиниці, збагатити свій концептуальний арсенал національною похідною лексикою [6, с. 23]”.

На доцільність використання такої методики вказує Л. Красильнікова, зазначаючи, що вивчення похідних слів від твірних однієї ЛСГ

(у межах словотвірної парадигми чи словотвірного гнізда) дає змогу іноземцям легше запам'ятати і глибше засвоїти лексичні одиниці [6].

Однак словотвірним гніздам в аспекті прикладних проблем вивчення української мови як іноземної приділено ще недостатню увагу.

Мета статті – представити методiku вивчення словотвору української мови іноземними студентами. *Словотвірне гніздо* – “сукупність слів, упорядкованих відношеннями похідності й об'єднаних спільним коренем. Структура гнізда ієрархічна, кожен елемент якого займає місце, передбачене системою мови і закріплене нормою вживання. СГ має одне вихідне слово, решта споріднених слів упорядковується за ступенем похідності [10, с. 574]”. Уперше принципи побудови СГ сформулював професор І. Ковалюк [4], їх ми використали, будуючи СГ параметричних прикметників.

Розгляньмо словотвірні гнізда параметричних прикметників із вершинами-антонімами *глибокий–мілький*. Студентові-іноземцеві варто наголосити, що ЛСГ зі значенням розміру належить до загальноновживаної лексики з високою частотою вживання. Ядро цієї ЛСГ становлять прикметники *довгий, короткий, високий, низький, широкий, вузький, товстий, тонкий, глибокий, мілький*, а також *великий, малий, грубий, просторий, тісний* [8]. Пропонуємо розглядати лише ті похідні слова, які відображають антонімію вихідних прикметників (відображені антоніми), оскільки в такий спосіб легше і в більшому обсязі засвоюється матеріал. Засобами мультимедіа іноземним студентам варто показати в повному обсязі обидва словотвірні гнізда, щоб вони краще уявили їх наочно й побачили, що вони характеризуються індивідуальністю, асиметричністю, унікальністю. Особливу увагу звертаємо на типових представників – відображені антоніми. Пояснюємо, що *відображені* антоніми – це одноступеневі чи різноступеневі деривати антонімних словотвірних гнізд, що самі по собі не є антонімами, а лише відображають антонімію вихідних слів і вступають у відношення протилежності однією, усіма, окремими семемами, а їхні семантичні структури об'єднані спільною інтегральною семою, в основному структурно співвідносні, в окремих випадках не співвідносні. При цьому зазначаємо, що *семема* – елементарне значення слова, а *сема* – мінімальна складова частинка елементарного значення.

Словотвірне гніздо з вершинами *глибокий – мілький*

І ступінь словотворення

глибоченький (річка) — міленький (озерце) – сема “розмір”

глибоченний (рів) — міленький (озерце) – сема “розмір”

глибочезний² (ставок) — міленький (озерце) – сема “розмір”

глибоко⁴ (загортав насіння) — мілько (загортав насіння) – сема “розмір”

глибокість₂³ (кількаметрова) — мілкість₁² (броду) – сема “розмір”
глибина₁⁶ (двокілометрова) — мілина₁² (корабель сів на...) – сема “розмір”
глибина₁⁶ (двокілометрова) — мілкість₁² (броду)² – сема “розмір”
глибина₂⁶ (пливуть рибки з) — мілизна₂² (крокодил чигає) – сема “локація”

II ступінь словотворення

глибоченько (орить) — міленько (ори міленько) – сема “розмір”

глибинний₁³ (бухта) — мілинний (бухта) – сема “локація”

поглибшати₁⁴ (русло) — зміліти (річки) – сема “розмір”

поглибшати₁⁴ (русло) — обміліти₁² (притока Дністра) – сема “розмір”

поглибшати₃⁴ (у помислах) — обміліти₂² (душа) – сема “якість”

Різноступеневі деривати

глибшати₁⁴ (русло) — міліти (комишанка) – сема “розмір”

Пропонуємо студентам-іноземцям аналізувати ці СГ за такою схемою: структура СГ; семантичний аналіз дериватів на семному рівні; визначення словотворчих засобів та словотвірних значень відображених антонімів.

У словотвірному гнізді (СГ) *глибокий* 49 дериватів, у СГ *мілкий* – 22, з них лише 13 пар (37%) відображають семантику мотивувальних антонімів, що пояснюємо різною кількістю похідних у СГ; протиставленням вихідних слів лише у двох семемах; домінуванням у СГ *глибокий* сем “розмір” та “якість”, а у СГ *мілкий* – семи “розмір”. Здебільшого протиставляються семемами похідних із семою “розмір” (10) поряд із семемами “локація” (2) та “якість” (1). Окремі деривати мають по два–три антоніми: *глибина₁* – *мілина₁*, *мілкість₁*; *поглибшати₁* – *зміліти*, *обміліти₁*; *міленький* – *глибоченький*, *глибоченний*, *глибочезний₁*.

Наголошуємо, що ці семантичні позиції властиві загалом усім дериватам СГ параметричних прикметників.

У плані змісту і вираження деривати СГ *глибокий*–*мілкий* характеризуються двома ознаками: семантичною співвідносністю чи неспіввідносністю та наявністю чи відсутністю структурної співвідносності. Враховуючи ці показники, серед дериватів СГ із вершинами-антонімами виділяємо семантично і структурно співвідносні похідні та семантично співвідносні, але структурно неспіввідносні.

Так, на нашу думку, іноземцеві легше буде запам’ятати словотворчі засоби та словотвірні значення дериватів – відображених антонімів – згруповано, а потім і пригадати їх при виконанні різних завдань.

Семантично і структурно співвідносні деривати

Такі похідні відображають семантику мотивувальних антонімів і протиставляються однією, кількома, усіма семемами та творяться додаванням однакового словотворчого афікса. Їм властиві такі словотвірні

значення (СЗ) і засоби творення: “адвербіалізація ознаки” – деривати з суфіксом **-о**: *глибоко – мілко, глибоченько – міленько*; “абстрагована ознака” – деривати із суфіксами **-ість**: *глибокість – мілкість*; “загальної відносності” – деривати із суфіксом **-н**: *глибинний – мілинний*. Деривати з суфіксом **-еньк-** можуть протиставлятися у двох різних СЗ “неповний вияв ознаки” – “гіпокористичність”: *глибоченький – міленький*. Похідні *глибина – мілина* протиставлені двома СЗ “абстрагована ознака” – “носії ознаки”.

Семантично співвідносні, але структурно неспіввідносні деривати

Похідні відображають семантику мотивувальних антонімів однією, кількома або всіма семемами, але утворені додаванням різних словотворчих формантів. Їм властиві такі СЗ та засоби творення:

1) “абстрагована ознака” – деривати із суфіксами **-ин-/ -ість**: *глибина – мілкість; -ин-/ -изн-: глибина – мілизна*;

2) “виконати (довести до результату) дію, названу мотивувальною” – деривати із префіксами **по-/з-, об-**: *поглибити – змілити, обміліти*.

Окремим відприкметниковим похідним дериватам із суфіксами **-езн-, -енн-/ -еньк-** властиве СЗ “сильний вияв ознаки” – “гіпокористичність”: *глибоченний, глибочезний – міленький*.

Після аналізу СГ з вершинами-антонімами іноземним студентам можна запропонувати виконати завдання різного ступеня важкості на матеріалі ЛСГ параметричних прикметників:

I. Побудувати за аналогією словотвірні гнізда (СГ) інших параметричних прикметників (наприклад, *далекий-близький*) та визначити в них відображені антоніми. Звичайно, на певних особливостях (а вони є!) аналізованих СГ викладач повинен наголосити.

II. Дібрати антоніми до поданих прикметників (подібні завдання можуть стосуватися й інших частин мови): *широченький, широкуватий, заширокий, довгенький, довжезний, довженний, довзуватий, задовгий, грубенький, грубуватий, загрубий, величенький, величезний, великуватий, товстенький, товстесенький, товстуватий та ін.*

III. Від поданих прикметників утворити прислівники та вказати засоби творення і словотвірні значення: *високий, височенький, зависокий, невисокий, низький, низенький, широкий, широченький, широченний, вузький, малий, малуватий, товстий, товстенький, тонкий, тоненький, грубий, грубенький, глибокий, глибоченький, заглибокий, неглибокий, мілкий, міленький і т. ін.* Можна виконати аналогічні завдання, змінюючи частини мови (наприклад, від поданих дієслів утворити іменники: *поглибити–поглиблення*).

IV. У поданих реченнях назвати слова, які входять до ЛСГ прикметників розміру, вказати частину мови, засоби творення та словотвірне значення.

V. Використовуючи Інтернет, знайти речення, у яких було б вжито слова ЛСГ параметричних прикметників. Розкрити їх значення.

Отже, вивчення української мови як іноземної засобами словотвору, зокрема шляхом аналізу СГ, дає змогу: засвоювати нову лексику не ізольовано, а у зв'язку із твірним словом та іншими похідними, що значно полегшує запам'ятовування; закріпити знання про окремі частини мови; сформувані поняття про семантичні зв'язки похідних слів однієї ЛСГ, про словотвірне значення дериватів та про засоби їх творення; ознайомитися з явищем антонімії та відображеної антонімії (аналогічно можна вивчати явище синонімії та полісемії), що в цьому випадку сприяє швидкому та якісному засвоєнню нової лексики.

Окрім того, ця методика сприяє формуванню у студентів-іноземців умінь і навичок виконувати різнотипні завдання різних ступенів складності, пов'язані зі знанням законів словотвору; застосовувати засвоєні знання на практиці, самостійно закріплювати вивчене, користуючись засобами Інтернету, а також систематизації знань із різних розділів мовознавства. Так, шляхом аналізу СГ можна вивчати не лише лексику, словотвір, а й морфологію (зокрема самостійні частини мови).

Отже, словотвір відкриває широкі можливості для організації навчальної роботи в іноземній аудиторії.

1. *Добровольская В.* Изучение именного словообразования в иностранной аудитории / *В. Добровольская, А. Барыкина.* — М. : Русский язык, 1987. — 127 с.
2. *Каспрішин З.* Словотвір у курсі української мови як іноземної / *З. Каспрішин* // Актуальні проблеми українського словотвору / за ред. *Василя Грецука.* — Івано-Франківськ : Плай, 2002. — С. 638—642.
3. *Каспрішин З.* Формування лінгвістичної компетенції іноземців засобами словотвору української мови / *З. Каспрішин* // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2004. — Вип. 34. — Ч. II. — С. 445—448.
4. *Ковалик І. І.* Семантична функція кореня у словотвірному гнізді / *І. І. Ковалик* // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. — К., 1983. — С. 17—45.
5. *Кондратьева В. А.* Оптимизация усвоения лексики иностранного языка / *В. А. Кондратьева.* — М. 1974. —80 с.
6. *Красильникова Л. В.* Русское словообразование в иностранной аудитории / *Л. В. Красильникова* // Journal of Institute for Russian Studies. № 4. — Изд-во : Chungbuk National Universiti CBNU, 2007. — С. 21—34.
7. *Красильникова Л. В.* Уроки по русскому словообразованию для иностранных учащихся (учебное пособие) / *Л. В. Красильникова.* — М. : Изд-во МГУ. — 2001. — 55 с.
8. *Линник Т. Г.* Параметричні прикметники і їх становлення / *Т. Г. Линник.* — К. : Наукова думка, 1982. — 276 с.

9. Мацюк З. Словотвірні синоніми як об'єкт вивчення в чужомовній аудиторії / З. Мацюк // Тека Ком. Pol.-Ukr. Związ. Kult. — OL PAN, 2010. — С. 193—201.
10. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. — К. : УЕ, 2000. — 750 с.
11. Skarżyński M. Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców / M. Skarżyński. — Kraków, UJ, 1989. — 341 s.
12. Skarżyński M. Słowotwórstwo gniazdowe: historia, metoda, zastosowania / M. Skarżyński. — Akademicka, 2003. — 175 s.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2012

Н. Дзеньдзюра

Методика изучения украинского языка иностранными студентами

В статье осуществлена попытка использования словообразования, а именно словообразовательных гнезд, при изучении украинского языка как иностранного, что в свою очередь открывает широкие возможности для организации учебной работы и способствует быстрому и качественному усвоению новой лексики. Разработаны задания разного уровня сложности. Исследование проведено на примере словообразовательных гнезд параметрических прилагательных с вершинами-антонимами *глибокий–мелкий*.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, словообразовательное гнездо, организация учебной работы, разнотипные задания.

N. Dzendzyura

Methods of Teaching Ukrainian to Foreign Students

The article makes an attempt to show how the use of word building, the use of word building nests in particular, opens broad possibilities in the process of the organization of teaching Ukrainian as a foreign language and facilitates quick and qualitative new words learning. The author has developed tasks of different levels. The research was conducted on the example of word building nests of parametric adjectives with top-antonyms, such as *deep-shallow*.

Key words: Ukrainian as a foreign language, word building nest, organization of the educational process, tasks of different levels.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор О. М. Семенов